

O SLOVENSKOM PREKLADE KNIHY H. QUIROGU ROZPRÁVKY Z PRALESA

Jana Eldesová

Jana Eldesová je absolventkou Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave v odbore Prekladateľstvo a tlmočníctvo v kombinácii anglický jazyk a kultúra – španielsky jazyk a kultúra. Po ukončení štúdia absolvovala prekladateľskú stáž v Európskej komisii a naďalej sa venuje prekladom z oboch jazykov. Fascinuje ju výskum v oblasti prekladov detskej literatúry zo španielskeho jazyka a v budúcnosti by aj sama rada prekladala knihy pre deti.

ÚVOD

Uruguajský autor Horacio Quiroga patrí medzi najlepších hispanoamerických poviedkarov. Je známy predovšetkým hororovými príbehmi „poeovského“ typu vhodnými skôr pre dospelého čitateľa, ale o svoje poviedkárске umenie neukrátil ani detského príjemcu. V rokoch 1916-1918, kedy sa podujal pracovať aj na prvých poviedkach pre deti, publikoval najmä v argentínskych časopisoch *Fray Mocho*, *P. B. T*, *El Hogar* a *Caras y Caretas*. Všetky príbehy pre deti vydané v tomto období následne vyšli v roku 1918 ako súbor poviedok pod názvom *Cuentos de la selva para niños*. H. Quiroga sa dlhý čas snažil, aby sa táto zbierka zaradila medzi povinné čítanie na základných školách, ale kvôli netypickosti jeho dobrodružných príbehov sa tak nestalo¹.

Dielo *Cuentos de la selva* nás počas písania bakalárskej práce zaujalo natoľko, že sme sa rozhodli na túto prácu nadviazať aj v poslednom ročníku, a to konfrontáciou dvoch slovenských prekladov uznávaného slovenského prekladateľa Vladimíra Olerínyho (* 15. júl 1921), ktorého sme ako prekladateľa literatúry pre deti a mládež predtým nepoznali. Našou ambíciou bolo s využitím analytickej a komparatívnej metódy objektívne a kriticky zhodnotiť prekladateľské riešenia prvého vydania prekladu diela *Cuentos de la selva*, ktoré vyšlo v roku 1959 vo vydavateľstve Mladé letá pod názvom *Rozprávky z pralesa*, a následne ich konfrontovať s riešeniami v druhom vydaní z roku 1971. Pri spracovávaní údajov sme

postupovali systematicky a porovnávali jednotlivé vydania s originálom vetu po vete zo syntaktického, lexikálno-sémantického a výrazového hľadiska. Výsledné zistenia sme zasadili do rovnakých troch skupín. V poslednej časti výskumu sme sa pokúsili charakterizovať prekladateľovu stratégiu a zistiť, či sa na jeho preklade prejavil aj vtedajší prekladateľský úzus. Vzhľadom na súčasnosť sme sa následne snažili zodpovedať otázku čitateľskej aktuálnosti tohto prekladu.

1 KONTEXTY DIELA *CUENTOS DE LA SELVA*

Ako sme v úvode uviedli, H. Quiroga začal publikovať prvé príbehy pre deti v roku 1916. Čo autora inšpirovalo k tomu, aby začal písať pre detských čitateľov? Odpoveď je jednoduchá: jeho vlastné deti. Dočítali sme sa, že ich vychovával autoritatívne, ba priam diktátorsky. Od útleho detstva ich rôznym spôsobom vystavoval nebezpečenstvu, aby sa naučili čeliť nástrahám života a dokázali sa v každej situácii vynásť (napríklad ich nechal samé v pralese alebo ich posadil na kraj útesu). Domnievame sa, že autorove výchovné metódy nám prezrádzajú veľa o jeho charaktere a ešte viac nás utvrdzujú v názore, že išlo o tvrdého človeka, ktorý vzbudzoval rešpekt, no zároveň dokázal svoju lásku k deťom prejavíť v príbehoch, ktoré im vymýšľal. Hoci boli plné nebezpečenstva, učil ich aj správnym hodnotám a upozorňoval ich aj na dôležitosť lásky, rešpektu a rovnováhy v spoluživaní človeka s prírodou.

Viacerí odborníci poukazujú na to, že zbierka *Cuentos de la selva* má ústny pôvod, ktorý sa prejavil predovšetkým na lexikálnej rovine. Literárny kritik Emir Rodríguez Monegal na základe rozhovorov s Quirogovým synom Daríom podotýka, že väčšina týchto príbehov vznikla počas prvých rokov života autorových detí, keď ešte žila ich matka (Ana María Cirés spáchala v roku 1915 samovraždu²). Zvyšné texty sa pravdepodobne spájajú s obdobím autorovho vdovstva či s pobytom v Buenos Aires.

Publikácia *Cuentos de la selva* obsahuje osem príbehov a všetky sa odohrávajú v pralese argentínskej provincie Misiones. S prostredím, v ktorom sa príbehy odohrávajú, súvisí aj viacvrstvová lexikálna rovina. Autor sa snažil čo najviac priblížiť detskému čitateľovi v Južnej Amerike a z tohto dôvodu v zbierke použil viacero regionalizmov (najmä pri názvoch živočíchov či prostredia – *las uras*, *la tacaura* atď.). Hoci často používa dlhé súvetia, štylisticky sa usiluje čo najviac priblížiť ústnej forme rozprávania, vyjadruje sa priamo, akoby spontánne, bez rozsiahlych opisov. Hlavné postavy Quirogových príbehov sú zvieratá s ľudskými vlastnosťami, čím nadobúdajú charakter klasických bájok, známych aj z európskych literatúr (Ezop, La Fontaine, Krylov atď.). Ide predovšetkým o charakterové typy postáv, ktoré autor na základe hlavných vlastností typizuje. Zaujalo nás, že

ľudské postavy v príbehoch nemajú meno. Predpokladáme, že to môže byť buď spôsobené tým, že autor ich často vykresľuje z pohľadu zvierat, teda ako bezmenných predstaviteľov iného, ľudského rodu, alebo preto, že chcel dosiahnuť, aby takto predstavovali ľudstvo vo všeobecnosti. Autor v diele využíva najmä mravoučné a aktuálne témy týkajúce sa životného prostredia a vzťahu človeka k prírode. Všetky príbehy majú rozprávkovovo šťastný koniec, ktorý spĺňa didaktickú funkciu knihy a súčasne prezentuje autorovu možno takmer utopickú predstavu o rovnováhe medzi prírodou a človekom, ktorou chce v detskom čitateľovi podporiť túžbu po spravodlivom a morálne čistom svete.

Napriek tomu, že mnohí literárni kritici poukazovali na podobnosť diela Horacia Quiroga s príbehmi anglického spisovateľa Rudyarda Kiplinga (1865-1936), ktorého autor verejne označoval za svoj vzor, nazdávame sa, že podoba spočíva len v spoločnej tematike. R. Kipling sa síce narodil v Indii, no celý život vyrastal medzi britskými obyvateľmi a bol vychovaný na etických princípoch západnej kultúry. Na rozdiel od neho bol H. Quiroga doslova „mužom z pralesa“, R. Kiplinga indickí domáci vždy považovali za cudzinca. Fascinovala ho indická kultúra, spôsob života a exotickosť prostredia, no príbehy písal z pohľadu cestovateľa. Naopak H. Quiroga v pralese prežil väčšinu života, patril k domácejmu obyvateľstvu a sám si vybral život uprostred divočiny. Pre uruguajského autora neexistovalo nič prirodzenejšie než prales. Bezprostredný kontakt s prírodou a jej obyvateľmi sa prejavil aj v jeho príbehoch a poviedkach, ktoré sú priame, drsné a vychádzajú z osobných skúseností. V porovnaní s Quirogovým dielom vznikla prvá Kiplingova tvorba pre deti (vrátane príbehov z *Knihy džunglí*, 1894) v čase, keď autor žil v Spojených štátoch. Je v nej badať očarenie exotickosťou cudzieho prostredia a imperialistický postoj, charakteristický pre väčšinu anglických textov z prelomu 19. a 20. storočia. Predpokladáme, že Quiroga sa Kiplingovou tvorbou naozaj len inšpiroval, aby tak ponúkol nový pohľad na život v pralese z pohľadu jeho obyvateľa, ktorý písal najmä pre domácich čitateľov. Týmto spôsobom sa aj v tvorbe pre deti výrazne pričínil o posilnenie ich národnej a kultúrnej identity.

2 PERCEPCIA PREKLADOV DETSKEJ LITERATÚRY ZO ŠPANIELSKÉHO JAZYKA

Zásluhou vydavateľstva Mladé letá je prvé vydanie *Rozprávok z pralesa* v slovenskom jazyku z roku 1959 aj prvým prekladom literatúry pre deti zo španielskeho jazyka. Jeho vydaniu sa aj napriek tomu, že ide o exotické a významné dielo hispánskej literatúry, nevenovala takmer žiadna pozornosť. V dobových časopisoch (Slovenské pohľady, Zlatý máj – ročníky 1959-1971) sa nám nepodarilo nájsť článok, kritiku ani recenziu týkajúcu sa slovenského vydania spomínaného

diela. Naopak, české vydanie prekladu Ady Veselej z roku 1960 v Zlatom máji recenzovala Z. Trnková.

Bohužiaľ, rovnako ho opomínajú aj súčasní slovenskí odborníci na detskú literatúru. Týka sa to hlavne základných publikácií popredných literárnych vedcov Ondreja Sliackeho a Zuzany Stanislavovej, ktorí či už samostatne alebo vzájomnou spoluprácou prispeli k výskumu pôvodnej slovenskej a prekladovej literatúry pre deti a mládež. Tento fakt pravdepodobne súvisí aj s tým, že prekladová literatúra pre deti na Slovensku doposiaľ nie je kompletne spracovaná.

Ondrej Sliacky sa jej okrajovo venuje v diele *Dejiny slovenskej literatúry pre deti a mládež do roku 1960*, kde uvádza hlavné tendencie a výber z prekladovej literatúry pre deti daného obdobia. Na jeho prácu nadväzuje Zuzana Stanislavová, najskôr pokračovaním Sliackeho série vydaním *Dejín slovenskej literatúry pre deti a mládež po roku 1960* a neskôr spomínanou publikáciou *Žánrové, poetologické a axiologické aspekty prekladov literatúry pre deti a mládež I*, v ktorej rozoberá situáciu detskej prekladovej literatúry v kontexte 60. rokov 20. storočia. Napriek tomu, že sa zo všetkých troch diel dozvedáme veľa o všeobecnej situácii literatúry pre deti na Slovensku, a že v nich obaja autori predstavujú popredné zahraničné diela preložené do slovenčiny, dielo Horacia Quirogu nespomínajú. Zlatko Klátik v publikácii *Svetová literatúra pre mládež (profily a prehľady)* spomína hlavných predstaviteľov španielskej či juhoamerickej literatúry, ale meno Horacia Quirogu medzi nimi nenájdeme. Jedinou zmienkou vzťahujúcou sa na obdobie 50., 60. a 70. rokov je informácia o vydaní Felixovho prekladu Cervantesovho *Dômyselného rytiera dona Quijota de la Mancha* v úprave Ľuda Zúbka z roku 1965, ktorý uvádza Stanislavová v monografii *Žánrové, poetologické a axiologické aspekty prekladov literatúry pre deti a mládež I*.

V súvislosti s tým je prekvapujúce, že absentuje zmienka o vôbec prvom zdokumentovanom preklade detskej literatúry zo španielčiny, a navyše z hispanoamerickej literatúry, ktorý tematicky, jazykovo i esteticky mohol v čase svojho vydania pôsobiť novátorsky a čitateľsky príťažlivo. Predpokladáme, že keďže sa aj Z. Stanislavová aj O. Sliacky v rámci svojho výskumu prekladovej literatúry venovali hlavne tvorbe tých krajín, literatúra ktorých v danom období dominovala, táto stratégia zapríčinila opomenutie slovenského vydania prekladu diela uruguajského spisovateľa Horacia Quirogu.

3 KOMPARATÍVNA ANALÝZA DVOCH SLOVENSKÝCH VYDANÍ ROZPRÁVOK Z PRALESA

V nasledujúcej kapitole z pohľadu súčasného čitateľa rozanalyzujeme a zhodnotíme prekladateľské postupy Vladimíra Olerínyho v oboch slovenských vydaniach

Quirogovho diela *Rozprávky z pralesa* z roku 1959 a 1971. Vzhľadom na úlohu, ktorú pred vydaním diela vykonávajú textoví či jazykoví redaktori, považujeme za potrebné uviesť, že pri prvom preklade bola zodpovednou redaktorkou M. Príbusová a ako korektorka je označená V. Jaká, pričom vo vydaní z roku 1971 je uvedená ako zodpovedná redaktorka dr. E. Račková. Domnievame sa, že zmena jazykového redaktora mohla, okrem iného, spôsobiť viaceré úpravy, ktorým sa v tejto časti budeme bližšie venovať.

3.1 Syntaktická rovina

Na syntaktickej rovine sme si vzhľadom na časový odstup medzi jednotlivými vydania prekladu a súčasnosťou všimli najmä štylistické otázky slovosledu a celkovej estetiky viet. Pri analýze oboch slovenských vydaní sme našli **zásadné rozdiely, či už v dĺžke preložených viet alebo v zastaraných syntaktických konštrukciách**. Uvádžeme niekoľko príkladov:

Originál	Prvé vydanie (1959)	Druhé vydanie (1971)
<i>El tigre quedó roncando de dolor</i> (s. 26)	<i>... a od bolesti ručal.</i> (s. 56)	<i>... a ručal od bolesti.</i> (s. 64)
<i>... cargó el winchester con la rapidez de un rayo.</i> (s. 30)	<i>... nabil rýchlosťou blesku svoju vinčestrovku.</i> (s. 63)	<i>... rýchlosťou blesku nabil svoju vinčestrovku.</i> (s. 72)
<i>Aquello duró solamente dos minutos.</i> (s. 30)	<i>Iba dve minúty to trvalo.</i> (s. 64)	<i>Trvalo to iba dve minúty.</i> (s. 73)
<i>Yo lo voy a curar a él ahora.</i> (s. 5)	<i>Teraz ho zase ja vyliečim.</i> (s. 8)	<i>Teraz zase vyliečim ja jeho.</i> (s. 9)

Napriek tomu, že vo väčšine prípadov je druhé vydanie z hľadiska syntaxe upravenejšie, v niektorých prípadoch vo verzii z roku 1971 prekvapivo badať ešte silnejšiu hypnózu originálom než v prvom vydaní. Výstižným príkladom je preklad nasledovnej vety. Uvádžeme originál (O), prvé vydanie prekladu (P1), druhé vydanie prekladu (P2) ako aj vlastný návrh prekladu (N):

- O:** *Se puso a recorrer la orilla de las lagunas y bañados, buscando plumas de garza para llevarle al cazador.* (s. 21)
- P1:** *Pobehala brehy jazier a rybníkov a hľadala volavčie perá, čo chcela zaniest poľovníkovi.* (s. 43)

P2: *Dala sa obchádzať brehy jazier a rybníkov a hľadať volavčie perá, aby ich zanesla poľovníkovi.* (s. 50)

N: *Obišla brehy jazier a rybníkov, kde hľadala volavčie perá, ktoré potom zanesla poľovníkovi.*

Napriek uvedeným príkladom je však text prekladu zo syntaktického hľadiska v druhom, upravenom vydaní gramaticky kvalitnejšie spracovaný, a preto vykonané opravy považujeme za oprávnené.

3.2 Lexikálno-sémantická rovina

Zo súčasného hľadiska považujeme za najväčší problém lexikálno-sémantickej roviny prekladu veľké množstvo zastaraných výrazov či českým jazykom ovplyvnených ekvivalentov, ktoré ani v druhom vydaní neboli nijako upravené. Keď sa však zamyslíme nad jazykovou situáciou či už v roku 1959 alebo v roku 1971, nemôžeme používanie bohemizmov ani zastaraných výrazov či syntaxe prekladateľovi vyčítať⁴. V obidvoch vydaniach sa tak veľakrát stretávame napríklad so slovesom „spochabieť sa“, či s prídavným menom „pochabý“:

Originál	Prvé vydanie (1959)	Druhé vydanie (1971)
¿Están locos? (s. 8)	<i>Spochabeli ste sa?</i> (s. 13)	Čo ste sa <i>spochabeli</i> ? (s. 16)
<i>Estaba loco de contento.</i> (s. 13)	<i>Mal sa spochabieť od radosti.</i> (s. 24)	<i>Mal sa spochabieť od šťastia.</i> (s. 28)

V jednom z prípadov prekladateľ nahradil slovo „pochabý“ funkčným synonymom „pojašený“. Napriek tomu, že sloveso „spochabieť sa“ či prídavné meno „pochabý“ boli v reči začiatkom 60. rokov a v 70. rokoch minulého storočia pravdepodobne bežne využívané, súčasnému čitateľovi už nie sú také blízke a vyžadovali by si funkčnejšiu substitúciu.

Podobným príkladom sú aj slová „*sklep*“ (obchod, s. 16), „*pokrovec*“ (koberec, s. 9), „*rozhutovať*“ (premýšľať, s. 53), „*nešvár*“ (zmätok, s. 21), „*kvetenstvo*“ (rastlinstvo, s. 82), „*podaromnici*“ (zbytočne, s. 83), „*huk*“ (hluk, s. 30), „*naveľa*“ (napokon, s. 44), „*hotovať sa*“ (chystať sa, s. 71), „*blízo*“ (blízko, s. 58), či tvary ako „*uštiplo ju do očí*“ (uštiplo ju do očí, s. 45), „*v mihu*“ (v okamihu, s. 58), „*jazveča*“ (jazvieča, s. 54). Vyskytli sa prípady slov, ktoré síce aj dnes pripúšťajú dvojtvar (zubmi/zubami, kvapiek/kvapák), no domnievame sa, že súčasnému používateľo-

vi jazyka by v prekladoch použité „zubmi“ či „kvapák“ zneli neprirodzene, o to viac, že je dielo určené detskému čitateľovi, ktorého síce uvedené zastarané slová môžu zaujať, no pravdepodobne im neporozumie.

Ďalšou zaujímavosťou je nadmerné používanie naturalizácie a substitúcie, čím sa prekladateľ nijako neodlišuje od dobového prekladateľského úzu. Ten sa miestami prejavil až extrémne, ako v prípade slova „*una ramada*“ (s. 5) označujúce prístrešok z konárov, ktoré bolo preložené ako „*kolibka*“ (s. 7). Toto slovo považujeme z dôvodu silnej spätosti s cieľovou kultúrou za nefunkčné a je pozoruhodné, že preklad nebol ani v druhom vydaní upravený. Je možné, že bol tento výraz natolko zviazaný s prekladateľovým idiolektom, že ani jemu ani redaktor-kám v danom období nevyznel rušivo.

Jedným z dôvodov, prečo si prekladatelia často zvolia princíp naturalizácie môže byť aj ich úsilie prispôbiť originál potrebám a vedomostiam čitateľa, a to v tom zmysle, že ho prekladateľ s cieľom zachovania funkcie cudzieho prvku nahradí domácim elementom. V preklade V. Olerínyho nachádzame aj takýto druh naturalizácie, pravdepodobne založený najmä na vonkajšej podobnosti zvierat, pretože slovo „*una lechuza*“ (plamienka, s. 8) preložil jednoducho ako „*sova*“ (s. 17), „*un coati*“ (nosál, s. 21) sa v texte vyskytuje ako „*jazvec-coati*“ (s. 52), „*los dorados*“ (s. 27, druhy ryby – pramica pruhovaná) vystupujú ako „*zlaté rybky*“ (s. 66), „*palometas*“ (s. 73) ako „*hláče*“, či „*carpincho*“ (kapybara, s. 28) ako „*malé morča*“ (s. 68). Pri poslednom prípade by sme sa pristavili, pretože v poviedke *Brod cez Yabebirí* toto zviera cez rieku na chrbte odnesie vinčestrovku a plnú škatuľu nábojov, aby zachránilo človeka a raje bojujúce o prežitie. Predpokladáme, že prekladateľ vedel, ako kapybara vyzerá, no chcel toto zviera priblížiť čitateľovi, a tak si zvolil za ekvivalent slovo „*morča*“. Je však nutné si uvedomiť, že na to, aby dokázalo morča s puškou a nábojmi preplávať rieku, muselo by byť oveľa väčšie a silnejšie. Vzhľadom na túto skutočnosť hodnotíme ekvivalent ako nefunkčný a v tomto prípade by sme volili skôr využitie vnútorných vysvetliviek, prípadne poznámok pod čiarou.

Podobným príkladom je aj preklad slova „*cascarudos*“ (s. 21), ktoré znamená „*chrobáky*“, ale sú preložené ako „*kôrovce*“ (s. 53). Kontext tento ekvivalent opäť nepripúšťa, pretože kôrovce žijú prevažne vo vode a v texte sa nachádzajú v pasáži, kde sa píše, ako mláďa nosáľa vyhľadáva „*kôrovce*“ medzi hniúcim raždím a listami v tráve. Môžeme sa domnievať, že príčinou voľby nesprávneho ekvivalentu mohla byť prekladateľova nedostatočná vedomosť o význame slova alebo jeho chybná interpretácia.

Pri analyzovaní prekladu sme si všimli, že prekladateľ v diele neuplatňoval iba naturalizačný princíp, ale na niektorých miestach si zvolil opačný postup, teda exotizáciu. Prekladateľ v preklade napríklad ponechal mnoho pôvodných cudzích názvov zvierat (v origináli ide o regionalizmy patriace do jazyka guara-

ni) a doplnil ich vysvetlivkami priamo v texte: „*hniezdo vtáka tukana, v ktorom boli...*“ (s. 53) z pôvodného „*uno de tucán, que tenía...*“ (s. 22), „*zmije yarará so sukničkou zo šedého tylu*“ (s. 14) z pôvodného „*las yararás, una pollerita de tul gris*“ (s. 7), „*ovady a muchy uras štípu*“ (s. 44) z pôvodného „*los tábanos y las uras sí pican*“ (s. 19), „*sumec Surubí*“ (s. 36) z pôvodného „*Surubí*“ (s. 16). Takýmto spôsobom prekladateľ zachoval kolorit prostredia, v ktorom sa dej rozprávok odohráva, a neochudobnil tak čitateľa ani o istý jazykovo-estetický zážitok.

Okrem vysvetliviek v texte sa však V. Oleríny rozhodol využiť aj poznámky pod čiarou, v ktorých detskému čitateľovi objasnil význam použitého cudzieho slova, ktoré sa v texte ocitlo prvýkrát. Takýmto spôsobom oboznámil dieťa s novými pojmami ako „*peón – sedliak, robotník v Latinskej Amerike, žijúci v otrockej závislosti od statkára*“ (s. 21, v prvom vydaní sa stretávame s výrazom bez dlžňa), „*liana – tropická popínavá rastlina*“ (s. 10), či „*kajman – juhoamerický krokodíl*“ (s. 14). Je nutné dodať, že takéto druhy vysvetliviek sú bez zmeny zachované rovnako v prvom aj v druhom vydaní Quirogových rozprávok.

Vzhľadom na skutočnosť, že dielo priam prekypuje názvami živočíchov, ktoré slovenskému čitateľovi v čase, keď preklad vznikol, museli byť neznáme, však prekladateľ mohol podobný prístup vysvetliviek aplikovať aj pri iných zvieratách, ktoré sa v texte vyskytujú bez akejkoľvek poznámky: „*pásovec*“ (s. 16), „*mravčiar*“ (s. 46, v prvom vydaní nespisovne „*mravenčiar*“), „*raja*“ (s. 61, v prvom vydaní nespisovne „*rajnok*“, pravdepodobne ovplyvnené českým „*rejnok*“) či v prípade názvov cudzích stromov „*árboles lapachos y quebrachos*“ (s. 14), ktoré iba foneticky upravil na „*lapačové a kebračové stromy*“ (s. 32) bez bližšieho vysvetlenia, o aké stromy ide, podobne ako v prípade slova „*el winchester*“ (s. 28) – „*vinčestrovka*“ (s. 68). Z tohto dôvodu usudzujeme, že lepším riešením by bolo, keby si prekladateľ vybral iba jeden spôsob využitia vysvetliviek (či už priamo v texte alebo ako poznámky pod čiarou), ktorým by postupoval v celom diele, aby mal preklad ucelenejší charakter.

Vo východiskovom texte sa však nachádza ešte jeden zaujímavý prvok, ktorý má aj v rámci jazyka originálu exotizačný charakter. Ide o španielsku vetu: „*Era, como se ve, un loro bien feliz, que además de ser libre, como lo desean todos los pájaros, tenía también, como las personas ricas, su five o'clock tea*“ (s. 11). V originálnom texte je anglický výraz „*five o'clock tea*“ zvýraznený kurzívou, čím dal autor jednoznačne najavo, že prvok je cudzí aj pre jeho kultúru. V slovenskom preklade z roku 1959 sa stretávame s nasledovným ekvivalentom: „*Bol to teda, ako vidno, veľmi šťastný papagáj, lebo nielenže bol slobodný, čo je túžbou všetkých vtákov, ale aj píjal, ako bohatí ľudia, čaj o piatej*“ (s. 18). Prekladateľ sa teda rozhodol výraz preložiť, no ponechal zvýraznenie kurzívou, čím čiastočne zachoval autorov zámer. Domnievame sa však, že v takomto prípade už bolo zvýraznenie kurzívou zbytočné, pretože pôvodná príčina zvýraznenia bola z textu odstránená. Vo vyda-

ní z roku 1971 sa ale vyskytla zmena a uvedený výraz už kurzívou vyznačený nie je, splyva so zvyšným textom a stráca tak svoju pôvodnú funkciu.

Napriek tomu sa v preklade nachádzajú mnohé vydarené riešenia, ktoré si zaslúžia pozornosť, keďže svojou prirodzenosťou, nápaditosťou a veselosťou detského čitateľa zaujmú:

Originál	Prvé vydanie (1959)	Druhé vydanie (1971)
<i>eso le hacía bien</i> (s. 4)	<i>čo jeho zdraviu osožilo</i> (s. 6)	<i>a jeho zdraviu to osožilo</i> (s. 7)
<i>sacar carne con las uñas</i> (s. 5)	<i>pazúrmí vydrapiť kus mäsa</i> (s. 6)	<i>pazúrmí vydrapiť kus mäsa</i> (s. 8)
<i>nunca he visto</i> (s. 6)	<i>jakživ som nevidel</i> (s. 9)	<i>jakživ som nevidel</i> (s. 13)
<i>¿Cómo iba a presentarse en el comedor, con esa figura?</i> (s. 12)	<i>Akože sa takýto spotvorený ukáže v jedálni?</i> (s. 22)	<i>Akože sa takýto spotvorený ukáže v jedálni?</i> (s. 25)
<i>¿Pero usted sabe qué van a comer mañana estos dientes?</i> (s. 17)	<i>Ale viete vy, koho týmito zubmi zajtra rozchrúmnem?</i> (s. 34)	<i>Ale viete vy, koho týmito zubmi zajtra rozchrúmnem?</i> (s. 40)
<i>se relajó con gran placer</i> (s. 19)	<i>maškrtne sa zalizla</i> (s. 38)	<i>maškrtne sa oblizla</i> (s. 44)
<i>loco de alegría</i> (s. 22)	<i>išiel sa zmyšiť od radosti</i> (s. 48)	<i>celý natešený</i> (s. 54)
<i>apenas puedo hablar</i> (s. 29)	<i>ledva vládzem jazykom hýbať</i> (s. 62)	<i>ledva vládzem jazykom hýbať</i> (s. 71)
<i>hacía volar nubes de agua a manotones</i> (s. 27)	<i>Plieskal labami po hladine, až voda vysoko striekala</i> (s. 58)	<i>Plieskala labami po hladine, až voda vysoko striekala</i> (s. 67)

3.3 Výrazové zmeny v preklade

V preklade sme sa stretli s príkladmi výrazového zosilňovania, zoslabovania a negatívnymi výrazovými posunmi, pričom sa domnievame, že väčšina z nich bola spôsobená nepozornosťou, chybnou interpretáciou či hypnózou originálom. V príbehu o obrovskej korytnačke preložil V. Oleríny pôvodnú vetu nasledovne:

O: *Vivía solo en el bosque, y él mismo cocinaba.* (s. 4)

P: *Človek žil v lese sám ako prst, a sám si aj varil.* (s. 6)

Ďalšími príkladmi výrazového zosilnenia sú napríklad súvetia z príbehu o slepej lani:

O: *Pero aunque curada, y sana y contenta, la gamita tenía un secreto que la entristecía.* (s. 20-21)

P: *No hoci už bola vyliečená, zdravá a veselá, veľmi ju trápila a zarmucovala skrytá myšlienka.* (s. 43)

Ochudobňovanie východiskového textu zo štylistického hľadiska, ktoré sme pri analýze postrehli, sa týka využitia výrazovo neutrálnych slov miesto citovo zafarbených:

O: *Sólo los flamencos estaban tristes, porque como tienen muy poca inteligencia no habían sabido cómo **adornarse**.* (s. 8)

P1: *Iba plameniaky boli smutné, lebo sú dosť hlúpe a nevedeli, ako **sa obliecť**.* (1971, s. 15)

Ako lepšie riešenie navrhujeme nasledovnú expresívnejšiu alternatívu:

N: *Iba plameniaky boli smutné, lebo sú dosť hlúpe a nevedeli, ako **sa vystrojiť/vyparádiť**.*

Podobná situácia nastala aj v uvádzacej vete k priamej reči, kde sa nahnevaný tiger vyhráza rajám:

O: *Y entonces **gritó enfurecido**: -¡Ah, ya sé lo que es!* (s. 26)

P1: ***Rozzúrený zvolal**: - Aha, už viem, čo sa robí!* (1971, s. 64)

V tomto prípade by sme volili ekvivalent so silnejším zafarbením ako napríklad „rozzúrený zaručal“.

V slovenských vydaniach zvieracích rozprávok H. Quirogu sme našli viaceré príklady negatívnych posunov. V rozprávke *Medias de los flamencos* došlo k negatívnemu posunu v nasledovnom súvetí:

O: *Al oír esto, los flamencos, llenos de miedo porque estaban descubiertos, quisieron volar; pero estaban tan cansados que no pudieron levantar una sola **pata**.* (s. 9)

P1: *Keď plameniaky počuli, že ich odhalili, náramne sa zľakli a chceli odletieť. Ale boli také unavené, že nevládali hnúť ani len jedným **krídlom**.* (1971, s. 18)

V tomto prípade je dôležitý kontext, pretože príbeh hovorí o plameniakoch, ktoré si kúpili pančuchy z koží koralových zmijí, no aby na to zmije na zábave neprišli, museli plameniaky tancovať bez prestávky. Preto boli také unavené a nevládali pohnúť ani len jednou nohou. Z tohto dôvodu nevidíme žiaden zmysel, aby prekladateľ uvedené slovo menil na „krídlo“ a prikláňame sa k pôvodnému výrazu „noha“.

Za zmienku stojí prekladateľovo riešenie prirovnania v súvetí:

- O:** *Y las más espléndidas de todas eran las víboras de coral, que estaban vestidas con larguísimas gasas rojas, blancas y negras, y bailaban como serpentinas.* (s. 8)
- P1:** *Ale najkrajšie boli korálové zmijs, ktoré mali dlhočizné červené, biele a čierne závoje a tancovali ako špirály.* (1959, s. 12)
- P2:** *Ale najkrajšie boli korálové zmijs, ktoré mali dlhočizné červené, biele a čierne závoje a tancovali ako serpentíny.* (1971, s. 14)

Španielske slovo „serpentina“ má priamy slovenský ekvivalent – slovo „serpentína“, ktoré podľa Slovníka slovenského jazyka okrem hlavného významu „cesta s mnohými zákrutami“ znamená aj „dlhý úzky stočený pásik farebného papiera používaný pri zábavách a plesoch“. Domnievame sa však, že okrem týchto významov v danom kontexte ide skôr o referenciu na tzv. serpentínový tanec⁵, ktorý sa stal populárnym začiatkom 20. storočia. Prekladateľ sa tak musel rozhodovať medzi dvoma alternatívami: buď ponechá pôvodný výraz, ktorý však v cieľovom jazyku nie je dostatočne zaužívaný a detský čitateľ ho nepozná, no zachová pôvodnú myšlienku, alebo sa pokúsi prispôbiť si ho, prípadne nahradiť zrozumiteľnejším ekvivalentom. Z uvedených príkladov vidíme, že v prvom vydaní nahradil serpentíny špirálami, ale v druhom vydaní bol verný originálu a rozhodol sa opačne. Napriek tomu sa nazdávame, že prvý variant je pre detského čitateľa pochopiteľnejší a vhodnejší, prípadne by sme ho nahradili podobným ekvivalentom evokujúcim krútiaci sa pohyb „tancovali ako vrtielka“.

Podobným príkladom na štylistický posun v prirovaní je španielske „*pelado como un ratón*“ (s. 12) z príbehu s názvom *Ošklbaný papagáj*, v ktorom sa aj napriek správne preloženému názvu (*El loro pelado*) prekladateľ pravdepodobne nechal v oboch vydaniach zhypnotizovať originálom a preložil ho ako „*holý ako myš*“ (1959, s. 22 ; 1971, s. 25). V tomto prípade by sme skôr zachovali jednotnosť s názvom rozprávky a preložili prirovanie ako „*ošklbaný ako kura*“.

Neskôr sa prekladateľovi podaril ďalší omyl, keď v prvom vydaní preložil nasledovnú vetu doslova:

- O:** *-¡Gracias, oso hormiguero! -respondió contenta la gama-. Usted también es una buena persona.* (s. 20)

P1: – *Ďakujem, mravenčiar, - odvetila natešená laň. – Aj vy ste dobrý človek.* (1959, s. 42)

No túto chybu v druhom vydaní opravil a výsledok znie prirodzenejšie než v prvom prípade:

P2: *Ďakujem, mravčiar, - odvetila natešená laň. – Aj vy ste dobré stvorenie.* (1971, s. 47)

3.4 Neúplnosť prekladu

Zásada textovej úplnosti je jednou zo základných pravidiel prekladateľského kánonu tzv. slovenskej prekladateľskej školy, ktorej sa bližšie venoval prekladateľ Ján Ferencík v diele *Kontexty prekladu* (1982). Narušenie textovej celistvosti východiskového textu (či už vynechávaním alebo dopĺňaním) sa vždy považovalo za neprofesionálne, najmä z toho dôvodu, že prekladateľ takýmto spôsobom čitateľa ochudobňuje o predpokladaný komplexný zážitok. Ďalšou z príčin zavrhovania neúplných prekladov je aj skutočnosť, že nedodržanie úplnosti pôvodiny môže mať za dôsledok oslabenie primárneho autorovho zámeru.

V preklade V. Olerínyho došlo k viacerým prípadom menšieho či väčšieho narušenia textovej celistvosti. V slovenskom preklade rozprávky *La guerra de los yacarés* (*Ako viedli kajmany vojnu*) z neznámych príčin chýba v oboch vydaniach uvádzacia veta k priamej reči:

O: *Entonces los yacarés salieron del agua y dijeron: –Hagamos otro dique mucho más grande que el otro.* (s. 15).

P: –*Postavme novú hať, ale oveľa väčšiu, ako bola prvá.* (1959, s. 32; 1971, s. 35)

Slovenský preklad teda pozostáva iba z predchádzajúceho odseku a priamej reči.

V príbehu *La gama ciega* prekladateľ zase vypustil vetu „*Hay abejas y avispas muy malas*“ (s. 19), ktorá síce nemá v rozprávke dôležitú funkciu, no takisto neexistuje dôvod, aby sa v cieľovom texte neobjavila.

K odstráneniu rozsiahlejších pasáží dochádza v rozprávke *Historia de dos cachorros de coatí y de dos cachorros de hombre* (*O dvoch mláďatách jazvečích a dvoch mláďatách ľudských*). Už sme spomenuli, že v rámci prekladu exotických zvierat si prekladateľ pri niektorých druhoch zvolil stratégiu „prispôsobovania“ cieľovému prostrediu a z tohto dôvodu substituoval isté exotické druhy zvieratami žijúcimi na našom území. Rovnako sa zachoval aj pri slove „*coatí*“ (nosál),

ktoré nahradil slovenským „jazvecom“. Opäť z neznámych dôvodov sa však v preklade nenachádzajú dve pasáže. V prvom prípade ide o dlhé súvetie, v ktorom autor opisuje narastajúce porozumenie a lásku medzi malým nosáľom v zajatí, jeho „divou“ rodinou a deťmi, ktoré sa o neho starajú: „*El y las criaturas se querían mucho, y los mismos coatís salvajes, al ver lo buenos que eran aquellos cachorritos de hombre, habían concluido por tomar cariño a las dos criaturas*“ (s. 24). Keďže prekladateľ toto súvetie v obidvoch vydaniach celkom vynechal, ochudobnil tak detského čitateľa o poznanie, že nielen malé zvieratko, ale aj nosáľova „divá“ rodinka sa mala s malými deťmi veľmi v láske.

V druhom prípade prekladateľ vynechal rozsiahlu časť textu popisujúcu prirodzenú odolnosť nosáľov voči jedu zmijí. V tejto pasáži sa tiež vysvetľuje príčina náhleho úmrtia hlavnej postavy príbehu: „*Los coatís son casi refractarios, como se dice, al veneno de las víboras. No les hace casi nada el veneno, y hay otros animales, como la mangosta, que resisten muy bien el veneno de las víboras. Con toda seguridad el coaticito había sido mordido en una arteria o una vena, porque entonces la sangre se envenena enseguida, y el animal muere. Esto le había pasado al coaticito*“ (s. 24). Tým, že prekladateľ túto časť z prekladového textu úplne odstránil, obral čitateľa o nové poznatky týkajúce sa tohto druhu zvieratá a zároveň oslabil didaktickú stránku príbehu. Predpokladáme však, že tak urobil hlavne z už spomínaného dôvodu „prispôsobovania“ východiskového textu domácemu čitateľovi, pretože ak sa už rozhodol zmeniť pôvodný druh zvieratá – nosáľa – na čitateľovi bližšieho jazveca, ktorý má odlišné charakteristiky, spôsob života a nie je imúnny voči účinkom jedu zmijí, nezostávalo mu nič iné, iba celú pasáž odstrániť. Tento skutok však neospravedlňujeme a v prípade reedície slovenského prekladu diela *Cuentos de la selva* by sme privítali adekvátnejšie riešenie, ktoré by viac rešpektovalo východiskový text.

3.5 Konfrontácia s českým prekladom

Krátko po vydaní prvého slovenského prekladu V. Olerínyho v roku 1959 sa v predaji ocitla aj česká verzia rozprávok v preklade Ady Veselej, ktorá v roku 1960 vyšla pod názvom *Pohádky z pralesa*. Pri porovnávaní prekladateľských riešení slovenského a českého vydania nás najviac zaujalo rozhodnutie českej prekladateľky Ady Veselej zahrnúť do vydania doslov, v ktorom podrobne popisuje prostredie juhoamerického pralesa, zvieratá a ľudí žijúcich v ňom, pričom nezabúda ani na autora zbierky. Prekladateľka bližšie vysvetľuje aj názvy zvierat, pričom rozlišuje medzi pôvodným domorodým názvom, preloženým výrazom, ktorý použila ona v knihe, a všeobecne zaužívaným názvom, ktorým sa zver pomenúva (napríklad „*Ve vodě žije ještě mnoho jiných zvířat, vydra, nutrie nebo ondatra a také karpinčo,*

náš starý známy z pohádky o trnuchách. „Carpincho“ znamená v indiánskom jazyce guaraní „pán trávy“, a my mu říkáme kapybara..., s. 99). Takýmto spôsobom nezostáva detský čitateľ ochudobnený o žiaden zaujímavý exotický prvok knihy. Domnievame sa, že podobnú alternatívu by v rokoch 1959 a 1971 privítal aj slovenský čitateľ.

ZÁVER

Z našej analýzy vyplýva, že jednotlivé vydania sa od seba zásadne nelíšia a predpokladáme, že v druhom vydaní ide skôr o jazykové úpravy z vydania v roku 1959, pričom preklad zostal rovnaký. Prekladateľ pri svojej práci využíval predovšetkým naturalizačný princíp a substitúciu, a to aj na úkor textovej úplnosti, či zachovania istých cudzích prvkov a nových poznatkov, ktoré by mohli detského čitateľa zaujať. Vladimír Oleríny svojím prekladom nijako nevybočuje z dobového prekladateľského úzu, no zo súčasného hľadiska sa dajú obe slovenské vydania prekladu diela *Cuentos de la selva* najmä z jazykového hľadiska považovať za neaktuálne. Zároveň usudzujeme, že ak by existoval záujem o reedíciu, pri novom preklade by sme privítali väčšie uplatňovanie ponechávajúceho princípu s použitím vysvetliviek, ako sme to videli v českom preklade. Predpokladáme, že popri modernej upírskej a fantasy literatúre by mladých čitateľov mohlo zaujať aj dielo Horacia Quirogu, a to najmä svojou tematikou, realnosťou a cudzokrajnosťou.

POZNÁMKY

- ¹ Inšpektori pre vzdelávanie mali námietky najmä voči nevyhovujúcej jazykovej stránke diela, pričom autorovi vytkli aj formu, pretože sa nazdávali, že jeho príbehy nemajú dostatočne jasne vyjadrené ponaučenie, ako tomu býva pri klasických bajkách: „*Cuando se pasó su propuesta a informe de los inspectores escolares, éstos lo produjeron de modo lapidario: tal tiempo de verbo estaba mal colocado, esta cláusula quedaba sin sentido, aquella repetición de vocablos denotaba pobreza o mal gusto (...) el libro desvirturaba el propósito clásico de la fábula infantil: carecía de moraleja*“. Časom sa však toto Quirogovo dielo dostalo do školského čítania nielen v rodnej krajine, ale aj po celej Latinskej Amerike.
- ² Smrť blízkych, ktorá sa často spájala s autorovým menom už počas života, ho prenasledovala aj po smrti. Aj obe jeho deti spáchali samovraždu. Eglé v roku 1939 ako 28-ročná a Darío o trinásť rokov neskôr ako 40-ročný.
- ³ V súvislosti s prekladmi Cervantesovho Dona Quijoteho nedávny výskum Katedry romanistiky Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave ukázal, že doposiaľ prvou pre deti upravenou adaptáciou Cervantesovho diela je verzia z roku 1926 s ilustráciami Gustaveho Doré, pod

ktorú sa s pseudonymom Ján Rovňan podpísal slovenský spisovateľ Milo Urban (1904-1982). Aj keď spisovateľ občas prekladal z francúzskeho jazyka, o jeho prekladoch zo španielčiny neexistujú žiadne záznamy a doposiaľ sa nepodarilo preukázať, či ide o autentický preklad zo španielskeho jazyka alebo o preklad z druhej ruky.

⁴ Ústava česko-slovenskej federácie z roku 1948 či 1960 jazykovú otázku obchádza, no vo všeobecnosti sa presadzovala teória o zblížovaní českého a slovenského jazyka a vzťah češtiny a slovenčiny ako dvoch rovnocenných jazykov na území celej federácie stanovuje až ústavný zákon z roku 1968.

⁵ SERPENTINE DANCE. [online]. 2012. [cit. 2014-14-04]. Dostupné na: <http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Serpentine_dance&oldid=530271109>.

PRAMENE

QUIROGA, Horacio: *Rozprávky z pralesa*. Bratislava : Mladé letá, 1959.

QUIROGA, Horacio: *Pohádky z pralesa*. Praha : SNDK, 1960.

QUIROGA, Horacio: *Rozprávky z pralesa*. Bratislava : Mladé letá, 1971.

QUIROGA, Horacio: *Cuentos de la selva*. Santiago de Chile : Pehuén Editores, 2001. Dostupné na: <<http://www.pehuen.cl/files/pdf/CUENTOSE.PDF>>.

LITERATÚRA

DELGADO, José María - BRIGNOLE, Alberto J.: *Vida y obra de Horacio Quiroga*. Montevideo : Claudio García y Cía, 1939, s. 251-253.

FERENČÍK, Ján: *Kontexty prekladu*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1982, s. 50-54.

QUIROGA, Horacio: *Todos los cuentos*. Madrid : CEP de la Biblioteca Nacional 1993, s. 1071.

HOCHTEL, Braňo: *Preklad ako komunikácia*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1990.

JITRIK, Noé.: *Horacio Quiroga, una obra de experiencia y riesgo*. Buenos Aires : Ediciones Culturales Argentinas, 1959, s. 28.

KAČALA, Ján: *Jazyková situácia, jazyková politika a jazykové zákonodarstvo*. In: *Kultúra slova*, 27, 1993, č. 4, s. 98-99.

KLÁTIK, Zlatko: *Svetová literatúra pre mládež (profily a prehľady)*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1978.

PALKOVIČOVÁ, Eva – ŠOLTYS, Jaroslav: *60 rokov prekladu zo španielsky písaných literatúr do slovenčiny*. Bratislava : AnaPress, Bratislava, 2006.

POPOVIČ, Anton: *Teória umeleckého prekladu*. Bratislava : Tatran, 1975.

SLIACKY, Ondrej: *Dejiny slovenskej literatúry pre deti a mládež do roku 1960*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2007.

STANISLAVOVÁ, Zuzana: *Dejiny slovenskej literatúry pre deti a mládež po roku 1960*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2010.

STANISLAVOVÁ, Zuzana: *Žánrové, poetologické a axiologické aspekty prekladov literatúry pre deti a mládež I*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta, 2012, s. 19.

ŠISMIŠOVÁ, Paulína: *Itinerario donquijotesco en la literatura eslovaca*. In: Paralelo 50, 2006, č. 3, s. 50-57. Dostupné na: <http://www.mec.es/sgci/ru/es/publicaciones/Paralelo_50numero3.pdf>.

TRNKOVÁ, Z.: *Exotické pohádky*. In: Zlatý máj, 1961, s. 79.

VILIKOVSKÝ, Ján: *Preklad ako tvorba*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1984.

RESUMÉ

The article focuses on the comparative analysis of translation techniques used by Vladimír Oleríny in two editions of the Slovak translation of *Cuentos de la selva* (Jungle Tales), written by Uruguayan author Horacio Quiroga. The first edition of the given translation is at the same time the first translation of a book for children from Spanish into Slovak. The comparative analysis consists of a detailed comparison between the original and the translation on various levels of language. Our ambition is to characterize translation strategy of the translator and to review the adequacy of the translation from the present point of view.

Mgr. Jana Eldesová
Rozkvet 2075/157
01701 Považská Bystrica
jana.eldesova@gmail.com